

ОБРАЗИ Й МОТИВИ ШУМЕРО-АККАДСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ У ТВОРАХ ГАЛИНИ ПАГУТЯК І ОЛЬГИ ТОКАРЧУК

CHARACTERS AND MOTIFS OF SUMERIAN AND AKKADIAN MYTHOLOGY IN THE LITERARY WORKS OF HALYNA PAHUTIAK AND OLGA TOKARCZUK

Матусьяк Г.І.,

orcid.org/0000-0002-7430-8257

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук
Херсонського державного аграрно-економічного університету

Подібності у світовідчутті Г. Пагутяк і О. Токарчук оприсутнюються як в есеїстиці, так і в белетристиці. Твори обох авторок характеризується схожим жанровим розмаїттям, а також генетичною дифузією. Чимало аналогій можна спостерігати як у малій прозі, так і в романах Г. Пагутяк і О. Токарчук на сюжетному, мотивному та образному рівнях. Такі збіги спонукають до аналізу творчості української та польської письменниць у компаративному аспекті. Мета дослідження – виявити типологічні аналогії в інтерпретації шумеро-аккадської міфології в повісті «Брат мій Енкіду» Г. Пагутяк і романі «Анна Ін у гробницях світу» та лібрето до опери «Ahat Ili. Siostra Bogów» О. Токарчук, а також ідентифікувати своєрідність ресемантизації відповідних образів і мотивів у їхніх творах. Міфопоетичний аналіз повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду», роману О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу», а також лібрето до опери «Ahat Ili. Siostra Bogów» уможливив виявлення типологічних паралелей у художній прозі української та польської письменниць. Обидві авторки реактуалізують образи й мотиви шумеро-аккадської міфології, фокусуючи увагу на жіночих персонажах, причому міфологічний образ богині Іннани стає основою для образу головної героїні у творі О. Токарчук, тоді як він є епізодичним у повісті Г. Пагутяк, головна героїня якої пов'язана з культом цієї богині й мешкає в місті, якому вона покровительствує. Мотив безсмертя у повісті Г. Пагутяк корелює з каритативною любов'ю, а в романі О. Токарчук – із прагненням до влади. В обох творах візуалізовано топос підземного світу: в його створенні українська письменниця тяжіє до збереження первинної семантики міфологеми, тоді як польська авторка обирає стратегію «модернізації» та «урбанізації» першообразу. У повісті Г. Пагутяк і романі О. Токарчук реактуалізовано мотив створення людини з глини, причому обидві письменниці акцентують байдужість богів до зліплених ними істот. Цікавою типологічною аналогією можна вважати епізодичні образи мух, які в авторській інтерпретації пов'язані з бінарною опозицією «життя–смерть». Перспективи подальших досліджень убачаємо в пошуках типологічних збігів в інших творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

Ключові слова: шумеро-аккадська міфологія, ресемантизація, топос, бінарна опозиція, міфологема.

Similarities in the worldviews of H. Pahutiak and O. Tokarczuk are evident in both their essays and fiction. The works of both authors are characterized by similar genre diversity and genre diffusion. Many analogies can be observed in the short prose and novels of H. Pahutiak and O. Tokarczuk at the levels of plots, motifs, and characters. Such coincidences prompt us to analyze the works of H. Pahutiak and O. Tokarczuk in a comparative aspect. The research purpose is to find typological analogies in the interpretation of Sumerian and Akkadian mythology in the story «My Brother Enkidu» by H. Pahutiak, and the novel «Anna In in the Tombs of the World» and the libretto to the opera «Ahat Ili. Sister of Gods» by O. Tokarczuk, and also identify the peculiarity of recemantization of mythological characters and motifs in their works. Analysis of H. Pahutiak's story «My Brother Enkidu», O. Tokarczuk's novel «Anna In in the Tombs of the World», and also the libretto to the opera «Ahat Ili. Sister of Gods» made it possible to reveal typological parallels in the fiction of the Ukrainian and Polish writers. Both authors reactualize the characters and motifs of Sumerian and Akkadian mythology focusing on female figures: the mythologeme of the goddess Inanna becomes the basis for the protagonist in O. Tokarczuk's work, whereas it is episodic in H. Pahutiak's story, whose main character is related to the cult of this goddess and lives in the city she patronizes. The motif of immortality in H. Pahutiak's work is associated with caritative love, whereas it correlates with the desire for power in O. Tokarczuk's novel. The topos of the underworld is visualized in both works: the Ukrainian writer tends to preserve the original meaning of the mythologeme in creating it while the Polish author chooses the strategy of «modernization» and «urbanization» of the original topos. The motif of creating a human being from clay is reactuated in H. Pahutiak's story and O. Tokarczuk's novel, and both writers emphasize the indifference of gods to the creatures made by them. The episodic figures of flies which are associated with the binary opposition «life–death» in the authors' interpretations are considered an interesting typological analogy. Prospects for further research can be seen in searching for typological coincidences in other works of H. Pahutiak and O. Tokarczuk.

Key words: Sumer and Akkad mythology, recemantization, topos, binary opposition, mythologem.

Постановка проблеми. Знайомлячись із літературними доробками української письменниці Г. Пагутяк і польської авторки О. Токарчук, можна зауважити чимало аналогій: мисткинь, зокрема, об'єднує спосіб художнього мислення, що виявляється в неухильному інтересі до реактуаліза-

ції образів, мотивів і сюжетів світової міфології, створенні власних неоміфів, застосуванні інтертекстуальних стратегій, зацікавленні історичною минувиною та екоцентричною проблематикою. Подібності у світовідчутті Г. Пагутяк і О. Токарчук оприсутнюються як в есеїстиці, так і в беле-

тристиці. Твори обох авторок характеризуються схожим жанровим розмаїттям (есеї, оповідання, повісті, романи), а також жанровою дифузією. Чимало аналогій можна спостерігати як у малій прозі, так і в романах Г. Пагутяк і О. Токарчук на сюжетному, мотивному та образному рівнях. Зокрема, варто підкреслити подібні тенденції створення «химерних» персонажів і мотивів мандрів та трансгресії. Письменниць також об'єднує наявність автобіографічних маркерів і схильність до філософських рефлексій. Такі збіги спонукають до аналізу творчості Г. Пагутяк і О. Токарчук у компаративному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міфопоетика художньої прози Г. Пагутяк досить ґрунтовно вивчена у вітчизняному літературознавстві: їй присвячено як окремі статті, так і дисертаційні дослідження. У контексті нашої розвідки важливими є публікації Г. Бокшань, яка здійснила порівняльний аналіз роману-феєрії «Зачаровані музиканти» з творами А. Мердок, Г. Гессе і Ю. Вайнонена [1–4], зробивши внесок у вивчення прози української авторки в контексті світової літератури. Особливо цінним є порівняльне дослідження С. Розмариці та Г. Матусяк, присвячене з'ясуванню типологічних паралелей у міфопоетичі роману-феєрії Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти» й повісті О. Токарчук «Зелені діти» [7]. Утім, студіювання доробку Г. Пагутяк у компаративному аспекті все ще залишається перспективним з огляду на незначну кількість дотичних до цього напрямку розвідок. Художня проза О. Токарчук викликає жвавий інтерес літературознавців як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, А. Amenta [9] зосередився на вивченні роману польської письменниці як зразка феміністичної літератури й дійшов висновку про трансформацію гендерних міфологічних наративів, пов'язану з відходом від патріархальної традиції. Т. Mizerkewicz розглядає роман «Анна Ін у гробницях світу» в кореляції з мотивом трансгресії [13]. У фокусі уваги D. Kozera – специфіка сучасної реінтерпретації міфологічних текстів на прикладі О. Токарчук і М. Етвуд [11]. З огляду на мізерну кількість публікацій, присвячених порівняльній характеристиці творів Г. Пагутяк і О. Токарчук, та брак досліджень про специфіку інтерпретації ними шумеро-аккадської міфології вважаємо тему нашої статті актуальною.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити типологічні аналогії в інтерпретації шумеро-аккадської міфології в повісті «Брат мій Енкіду» Г. Пагутяк і романі «Анна Ін у гробницях світу» та лібрето до опери «Ahat III.

Siostra Bogów» О. Токарчук, а також ідентифікувати своєрідність ресемантизації відповідних образів і мотивів у їхніх творах.

Виклад основного матеріалу. Г. Пагутяк і О. Токарчук у своїй творчості реактуалізують образи й мотиви шумеро-аккадського епосу: українська письменниця в повісті «Брат мій Енкіду» вдається до «оживлення» поеми про Гільгамеша (Більгамеса), а польська авторка ресемантизує міф про богиню Інанну в романі «Анна Ін у гробницях світу» (обігрування імені через перестановку частин слова акцентує переосмислення першотексту), а також у лібрето до опери «Ahat III. Siostra Bogów». Ключовою бінарною опозицією в обох творах є «життя–смерть». У повісті Г. Пагутяк ця опозиція оприявнюється в мотиві каритативної любові, яка є самим життям, бо сильніша за смерть. Любов у цьому творі постає як спосіб досягти безсмертя. У романі О. Токарчук образ головної героїні Анни Ін є ресемантизацією образу шумерської богині Інанни, яка подолала смерть спустившись до підземного царства й повернувшись до світу живих. Жіночі персонажі в обох творах є головними, тоді як чоловічі – другорядними. Головною героїнею повісті «Брат мій Енкіду» є блудниця Шамхат з Урука, покровителькою якою є богиня Інанна. У коментарі до лібрето опери «Ahat III. Siostra Bogów» Zbigniew Mikołajko пов'язує образ богині з мотивом «сакральної проституції» [15, с. 179]. Цей образ у повісті Г. Пагутяк є епізодичним. Тож спостерігаємо кореляцію між головними персонажами у творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

Головним образом аккадської поеми є вождь Гільгамеш, який не може змиритися зі смертністю й шукає шлях до вічного життя. Мотив безсмертя славних діл є центральним в аккадському епосі. У повісті «Брат мій Енкіду» письменниця зміщує фокус уваги на інший спосіб досягнення безсмертя – долучення до любові. На зображенні переживань урукського вождя зосереджується Ю. Логвин у повісті «Про діяння Гільгамеша», центральним у якій є мотив скінченності земного існування. Образ помираючого Енкіду в цьому творі насамперед слугує реалізації основного мотиву, втім його семантика екстрапольована й на мотив братерської любові. Шамхат у версії Ю. Логвина істотно відрізняється від того образу, який створила Г. Пагутяк. У повісті «Про діяння Гільгамеша» блудниця покійно схиляється перед волею богів: «Всі ми в руках богів, всі створені богами – і ті, хто з глини, і ті, хто з напівглини» [5, с. 195]. Мотив скінченності життя увиразнюється за допомогою образу розбитого глека, що

символізує смертність людини, яка, за шумерською міфологією, була створена з глини. Цей символічний образ, розвиток якого спостерігаємо в книгах Старого Завіту, актуалізований і в повісті Г. Пагутяк.

Роман О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу» є частиною проєкту «Canongate Myth Series» шотландського видавництва, концепцією якого було створити книжкову серію письменників різних культур, присвячену переосмисленню й осучасненню міфу [8]. Шумерська богиня Інанна є богинею родючості й кохання, перемоги і правосуддя, проте у творі польської письменниці ці її іпостасі виявляються другорядними. На перше місце в романі радше виступає прагнення розширити свою владу, адже вона зважується зійти до нижнього світу, ламаючи звичну вертикаль, запрограмовану богами. Крім того, її устремління набути додаткових повноважень оприявнюється у фінальних сценах роману, коли батьки з радощів через її повернення до світу живих пропонують їй перелік сфер, у яких вона матиме владу, й Анна Інн охоче та жадібно все приймає. Погоджуємося з припущенням Г. Ульори про те, що Анна Ін, можливо, вирішила спуститися до підземного світу, щоб і там здобути собі владу [8]. Такої ж думки, зокрема, дотримується польська критичка А. Góralczyk, убачаючи причину сходження до потойбіччя в тому, щоб «udowodnić, że i tu rokona wszystko» [10]. Утім, мотив сходження Анни Ін до підземного світу вербалізовано в лібрето до опери «Ahat III. Siostra Bogów»: «Życie i śmierć, w moich rękach... po to tu przyszedłam!» [15, с. 22].

Г. Ульора вказує, що «за першотекст роману Ольга Токарчук бере шумерську поему «Сходження Інанни в Іркаллу», це головна історія про Інанну, настільки значуща, що одне з її божественних імен Інанна-кур, себто Інанна з потойбіччя» [8]. Кура в шумерів є темною печерою, протилежністю до земного життя. Топос Кури в романі О. Токарчук – ліфтові шахти й підземелля великого міста. Підземний Кур згадується в повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду». Цей образ країни мертвих – Країни без вороття або ж царство Нергала і Гашінгаль – у повісті Г. Пагутяк має характеристики міфологічного топосу. Мешканці підземного світу сиділи в пилюці й чекали на жертви живих. Г. Пагутяк візуалізує образ потойбіччя з опертям на шумерську міфологію: до Країни без вороття дістаються у човні Того, хто перевозить мертвих, а потім «підходять до Того, хто пильнує воріт, і платять за перехід» [6, с. 40]. В інтерпретації Г. Пагутяк семантика міфологеми потойбіччя артикульована в рефлексіях Шамхат: «На якийсь

час доведеться повернутись до своєї жіночої роботи, щоб заробити собі на харч в підземному світі» [6, с. 24]. Розгортання мотиву переходу до Країни без вороття в повісті спирається на шумеро-аккадські міфологічні уявлення та поховальні ритуали, за одним із яких тіла бідних людей кидали прямо в річку: «Довкола аж роїться від напівпрозорих постатей, однакових, безмовних. Душ убогих, старців, злочинців, жертв, немовлят, за кого нема кому заплатити» [6, с. 51].

Підземний світ у романі О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу» візуалізовано дещо інакше: щоб дістатися до нього, треба пройти через сім брам. Письменниця «модернізує» й «урбанізує» міфологічний топос: низ є плутаниною труб і кабелів горішнього світу, сховищем непотрібних цистерн. Під землею панує сморід гнилизни, морок, нищівна волога. Тут мешкають химерні генетично змінені тварини: «Kurczaki na przykład składają się z samych udek. <...> Owce mają już male skrzela, mogłyby pasć się na podwodnych pastwiskach. <...> Podziemne psy północy, takie co nigdy nie czekają. Nie skomlą, nie machają ogonem» [14, с. 32]. Саме вони є присяжними суддями, що виносять вирoki.

Шамхат у повісті Г. Пагутяк схильна до роздумів над волею богів і їхніми стосунками з людьми, вона обурюється байдужістю, за якої «убивати того, кого любиш, звичайна річ в Небі-Землі» [6, с. 22]. Їй боляче від холоднокривності богів, адже для них «завжди можна наліпити нових людей з глини, що над прірвою» [6, с. 21]. Шамхат прислухається до серця, яке здатне зцілюватися: «Людське серце – не глиняний глек. Воно з живої плоті. Рани затягуються» [6, с. 25]. Героїня засуджує сліпоту богів, їхню неспроможність збагнути унікальність кожної істоти, її душі, бо їм «однаково любо чути бряжчання сокир, скрегіт плуга, передсмертний крик птаха і плач новонародженого» [6, с. 65]. У романі О. Токарчук також ацентовано байдужість богів до того, кого вони створили. З розповіді Анни Енхуду довідуємося, що боги знайшли спосіб відпочити – створити когось, хто дбатиме про світ, «невільників», яких можна безболісно знищити після того, як вони зроблять своє [14, с. 80]. Тут також оприсутнюється міфологічний мотив створення людини з глини: «Prost jest przepis na człowieka: bierze się trochę gliny z wykopów <...> Wkłada się do brzucha i nosi przez dziewięć dni» [14, с. 80]. Коли Німна виліпила з глини і сміття людину, яка виявилася слабою й недолугою, боги почали сміятися з неї, а один навіть хотів знищити невдале створіння. У романі О. Токарчук

також підкреслено безжалісність богів до тих, кого вони створили. Вони навіть не переймалися долею доньки Анни Ін і не виказували бажання врятувати її з підземелля. Один із богів-батьків просто безсторонньо пояснив, що кожна жива істота має померти [14, с. 48]. Інші два звинуватили доньку в нерозважливості й сприйняли те, що з нею сталося, як щось невідворотне. У творі є епізод, коли Німна повторює спроби зробити людину з глини, і боги перетворюють спостереження за цим процесом на забаву, призначаючи кожному створінню долю залежно від фізичних можливостей. Тільки Німна була здатна на співчуття до незграбних істот, зліплених із глини.

Модель художнього світу повісті Г. Пагутяк відповідає трихотомічній вертикалі, що протиставляє верх і низ: «Згідно помислу богів, кожен мусить бути кимось одним, і його доля-нам, записана на небесах, опускається на землю, а звідти – у царство Нергала і Гашінгаль» [6, с. 27]. Ця вертикаль дуже виразна в романі О. Токарчук: угорі мешкають боги, а внизу знаходиться царство мертвих, куди рушає Анна Ін. Ліфти слугують сполученням між низом і верхом. Боги мешкають у будинках, антени яких торкаються хмар.

Створюючи образи Анни Ін та її сестри Ерештікаль, О. Токарчук реактуалізує сюжет близнюкових міфів, у яких головні герої втілюють мотив протистояння. Інанна панувала у світі живих, а Ерештікаль була володаркою світу мертвих – «Pani Druga Strona» [13, с. 31]. Письменниця акцентує відмінності між ними: «Usta jednej są suche i ciepłe, drugiej – zimne i wilgotne, porośnięte mchem kamienie. Pomyśleć by można, że są dwoma stronami tej samej monety – orzel i rzeszka» [14, с. 25]. Мотив любові є центральним у повісті Г. Пагутяк, тоді як у романі О. Токарчук він є другорядним. Шамхат у творі Г. Пагутяк прозріла, наповнивши серце любов'ю. Її кохання до Енкіду, виникнувши як любов еротична, еманує і переростає в любов каритативну, таку, яка позбавлена егоїзму й зосередженості на власних бажаннях, яка віддає і співчуває. Анна Ін кохає Садівника, проте ця сюжетна лінія не виписана в романі О. Токарчук. Садівник, який, на думку Анни Ін, недостатньо оплакував її перебування в Країні мертвих, мав спуститися замість неї до підземелля. У примітках до повісті Г. Пагутяк вказано про віру шумерів у те, що число мертвих не повинно перевищувати число живих, а той, хто вийшов із підземного світу, мав знайти собі заміну. Як бачимо, цей міфологічний мотив розгортається і в творі польської письменниці. Цікаво, що О. Токарчук трансформує сюжет свого роману в лібрето до опери. Саме в ньому мотив

любві стає головним: Інанна благає Ерештікаль віддати її Думузі (Садівника), якого та хоче взяти замість сестри, бо кохає його і не може без нього жити. Г. Пагутяк психологізує міфологічний образ, із максимальною повнотою відображаючи внутрішні порухи жіночої душі. Її Шамхат страждає від провини, відчуває жаль, біль, співчуває: «Мое серце тужить за всім світом» [6, с. 46]. Анна Ін у романі О. Токарчук, навпаки, «jest surowa, niekobieca, to wojowniczką pozbawioną uczuć» [10], тоді як у лібрето до опери її героїня набуває здатності любити, як людина. Погоджуємося з висновком D. Kozera про те, що «Nowoczesny mit nie będzie zatem skupiać się na tym, co boskie, ale na tym, co ludzkie, nadając „nieboskiemu” elementowi niebywałe znaczenie» [11, с. 162].

В обох творах оприсутнюються образи мух. У повісті Г. Пагутяк муха, яка відійшла в Країну без вороття, застрягнувши в краплі меду, асоціюється в уяві Шамхат із Енкіду (розділ «Муха, зав'язла в меду»). Авторка залишає для читача завдання здогадатися, що інспірувало такий зв'язок. Образ мухи в повісті Г. Пагутяк є амбівалентним, бо водночас корелює зі смертю («Саме такі роються довкола мертвих тіл тварин і людей» [6, с. 23]) і оживленням (сонячне проміння розтоплює мед, звільняючи муху, яка злітає високо на дах). У романі О. Токарчук з образами мух пов'язаний мотив спасіння Анни Ін із підземного світу. Злякавшись погрози Німни про неутручання в діяльність світу, боги вирішили посприяти порятунку Анни Ін і створили мух, що крізь шпари непоміченими потрапили до підземного світу. У романі О. Токарчук також є окремий розділ із назвою «Мухи». «Ніби-мухи» полегували болі господині підземного світу, тому вона була готова винагородити їх за допомогу. Коли мухи попросили віддати тіло Анни Ін, вона не вагаючись це зробила. Ті дивні створіння своїми рухами оживили тіло Анни Ін. У такий спосіб зламано вічний закон про безповоротний відхід у небуття після смерті, що викликало обурення мешканців підземного світу. Оживлення Анни Ін ламає герметичні межі між світами, і демони підіймаються здолу до світу людей. Цікаво, що в лібрето до опери авторка замінює цей сюжетний хід більш традиційним мотивом оживлення, який оприявнюється в багатьох народних казках: Інанну цілує її коханий Думузі, і вона повертається до життя.

Висновки. Міфопоетичний аналіз повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду», роману О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу», а також лібрето опери «Ahat Ili. Siostra Bogów» уможливив виявлення типологічних паралелей у художній прозі

української та польської письменниць. Обидві авторки реактуалізують образи й мотиви шумеро-акадської міфології, фокусуючи увагу на жіночих персонажах, причому міфологічний образ богині Інанни стає основою для образу головної героїні у творі О. Токарчук, тоді як він є епізодичним у повісті Г. Пагутяк, головна героїня якої пов'язана з культом цієї богині й мешкає в місті, якому вона покровительствує. Мотив безсмертя у повісті Г. Пагутяк корелює з каритативною любов'ю, а в романі О. Токарчук – із прагненням до влади. В обох творах візуалізовано топос підземного світу: в його створенні українська пись-

менниця тяжіє до збереження первинної семантики міфологеми, тоді як польська авторка обирає стратегію «модернізації» та «урбанізації» першообразу. У повісті Г. Пагутяк і романі О. Токарчук реактуалізовано мотив створення людини з глини, причому обидві письменниці акцентують байдужість богів до зліплених ними істот. Цікавою типологічною аналогією можна вважати епізодичні образи мух, які в авторській інтерпретації пов'язані з бінарною опозицією «життя–смерть». Перспективи подальших досліджень убачаємо в пошуках типологічних збігів в інших творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бокшань Г. Мотив служіння у творах Галини Пагутяк і Германа Гессе. *Збірник статей дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Діалог мов – діалог культур»*. Мюнхен, 2019. С. 234–241.
2. Бокшань Г. І. Міфологема феєрії в романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Єдиноріг» Айріс Мердок. *Султанівські читання: зб. статей*. Івано-Франківськ, 2018. № 7. С. 126–134.
3. Бокшань Г. Міфологічні джерела образів Прекрасної Пані у романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк та «Єдиноріг» Айріс Мердок. *Поетика художнього тексту: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої сторіччю Херсонського державного університету*. Херсон : Айлант, 2017. С. 10–12.
4. Бокшань Г. Міфосвіти романів «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Німий бог» Юрки Вайнонена. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. X Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики (24–27 жовтня 2019 року)*. Readbox Unipress Open Publishing LMU. 2020. С. 262–269.
5. Логвин Ю. Про діяння Гільгамеша. Заклятий вершник : історичні повісті, оповідання. Київ : Дніпро, 1990. С. 191–210.
6. Пагутяк Г. Мій Близький і Далекий Схід. Повість та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 136 с.
7. Розмариця С., Матусяк Г. Міфопоетика творів Галини Пагутяк і Ольги Токарчук. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 31. 2023. С. 251–254.
8. Улюра Г. Ольга Токарчук. Анна Ін у гробницях світу / Перекладач Остап Сливинський. Київ: Темпора, 2024. URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-111/statya/inanno-pid-chas-pidzemnykh-obryadiv-movchy> (дата доступу: 12.09.2024).
9. Amenta A. Anna In w grobowcach świata di Olga Tokarczuk. Una rilettura femminista del mito sumerico della dea Inanna. *Studi Slavistici*. 15 (1). 197–216.
10. Góralczyk A. Anna In w grobowcach świata – Olga Tokarczuk. URL: <https://kuznia.art.pl/recenzje/44-anna-in-w-grobowcach-swiatea-olga-tokarczuk.html> (дата доступу: 12.09.2024).
11. Kozera D. Mity odkryte na nowo – współczesny przekład mitów na przykładzie twórczości Olgi Tokarczuk i Margaret Atwood. *Interpretacje literackie. Trwała obecność mitu w literaturze i kulturze*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. S. 161–171. URL: <https://dspace.uni.lodz.pl/handle/11089/39384>
12. Mizerkewicz T. Olga Tokarczuk i przekraczanie granic. *Ruch literacki*. 3 (372). 2022. S. 389–407. URL: <https://researchportal.amu.edu.pl/info/article/UAM22529180d41c484fb3db4522d2dd0533/>
13. Nęcka-Czapska A. “Skomplikowany splot sensów”. Na marginesie “Opowiadań bizarnych” Olgi Tokarczuk. URL: <https://journals.pan.pl/Content/125632/PDF/2022-03-RL-07.pdf> (дата звернення: 15.12.2023).
14. Tokarczuk O. Anna In w grobowcach świata. Kraków : Wydawnictwo literackie, 2015. 196 s.
15. Tokarczuk O., Mikołajko Z. Ahat ili. Siostra bogów. Gdansk : Slovo / obraz terytoria, 2024. 240 s.